

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48

Şubat 2017 February 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MİLAS SECCADELERİNİN GELENEKSEL RENK, MOTİF VE DESEN ÖZELLİKLERİ

THE COLOR, MOTIF AND PATTERNS CHARACTERISTICS OF MİLAS PRAYER RUG

Filiz Nurhan ÖLMEZ *

Sema ETİKAN **

Öz

Ulusal sanatımızın varlığının göstergelerinden biri olan el dokuması halıcılığımız yüzyıllar boyu Anadolu'nun her köşesinde Türk insanının zengin zevki ve becerisi ile yoğrularak gelişmiş ve inancımız, geleneğimiz, göreneğimiz gibi bütün kültürel değerlerimizi yansıtmamızda önemli bir araç olmuştur. Kendine özgü renk, motif ve desen özelliğine sahip olan Milas halıları da 17. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu'nun önemli halı grupları arasında yerini almıştır. Türk düğümü ile dokunan ve tamamı yün malzemeli olan bu halılarda şeftali kırmızısı, bal rengi sarı, yeşil, mor ve beyaz sık kullanılan renklerdir. Milas halıları içerisinde seccadeler de renk motif ve desen özelliği açısından önemli bir grup oluşturmaktadır. Milas seccadelerinde en karakteristik olan boğumlu mihrap kemeridir. Bununla beraber düz mihrap, basamaklı mihrap, çift taraflı mihrap ve kancalı mihrap tipleri de yöre seccadelerinde görülen diğer mihrap tipleridir. Ancak özellikle 1950 yılından sonra Milas halılarının renk, motif ve desenlerinde bir değişim başlamış ve geleneksel seccadelerde de bazı motif ve desenlerin dokunması giderek azalmıştır. Bununla birlikte yapay boyaların dokuma ipliklerinin boyanmasında kullanımının yaygınlaşması geleneksel renklerde de değişimi başlatmıştır. Çınar yaprağı, yıldızlı su, peşkil suyu, küpeli, hayat ağacı, sümbül ve gül, tütün yaprağı, heybe motifi, türtmeli, rozet, sakarcık gibi motiflerin seccadelerde yer alması azalırken, kancalı mihraplı, çift taraflı mihraplı ve düz mihraplı seccadeler artık dokunmamaktadır. Bu çalışmada da Milas seccadelerinin, yöre halıcılığında değişim başlamadan önce dokunan örnekleri üzerinden renk, motif ve desen özelliklerinin açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halı, Milas Halısı, Seccade.

Abstract

Hand woven carpet industry, which is one of the symbols of the presence of our national art, has been an important tool for us Turkish people that has evolved with our rich taste and talent, to reflect all of our cultural values such as our faith, tradition and customs for centuries on every corner of Anatolia. Milas carpets which are unique with their colours, motifs and patterns have been placed in Anatolia's important carpet groups since the end of the 17th century. Peach red, honey yellow, green, purple and white are the most often used colours on these carpets which are woven with the Turkish knot and are completely made of woolen materials. Prayer rugs also have an important group amongst Milas carpets with their colour, motif and pattern properties. Articulated altar arch is the most characteristic variety of Milas prayer rugs. On top of that, straight altar, cascading altar, double edged altar and hooked altar are different types of altars seen on regional prayer rugs. But especially after the year of 1950, there have been changes to colour, motif and pattern properties of Milas carpets and the weaving certain patterns and motifs have seen decreased usage on traditional prayer rugs as well. On top of that, the increasing usage of synthetic dyes on weaving threads also started a change on the traditional colours. On prayer rugs, the usage of motifs such sycamore leaf, yıldızlı su, peşkil suyu, küpeli, life tree, hyacinth and rose, tobacco leaf, saddle motif, türtmeli, badge, sakarcık has been decreased, while hooked altar, double edged altar and straight altar prayer rugs are not woven anymore. The purpose of this study is to explain the motif and pattern properties of Milas prayer rugs by using examples which were woven before the change of regional carpet industry.

Keywords: Carpet, Milas Carpet, Prayer Rug.

1. GİRİŞ

Milas, Batı Anadolu'da yer alan Muğla iline bağlı ikinci büyük yerleşim merkezidir. Sodra dağı eteklerine kurulan şehrin tarihi M.Ö 3400 yıllarına kadar uzanmaktadır. Zengin bir arkeolojik ve kültürel değere sahip olan şehir adını rüzgârlar tanrısı Ailos'un soyundan gelen Mylasos'dan almaktadır. Tarihsel süreçte "Mylasa, Milaso, Melaso, Melasso, Melassa, Milaxo" gibi farklı isimlerle adlandırıldığı ve zamanla halk arasında bu ismin ses değişimine uğrayarak "Milas" olarak değiştiği belirtilmektedir. Milas önce Batı Karya Uygarlığının egemenliğinde önemli bir kent olmuş, sonra Roma ve Bizansın egemenliğine girmiştir. Türklerin 1071 'de Anadolu'ya girmesi ile Selçukluların eline geçen şehir 1261 yılından itibaren de Mentешеoğulları Beyliğinin yönetim merkezi olmuştur. Bugünkü Milas bu antik Mylasa kentinin üzerine

* Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü-e-posta: fnoznan@hotmail.com

** Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü -e-posta: semaetikan@my.net.com

kuruludur ve Karya dönemi ile Mentеше-Osmanlı dönemi kültürüne ait kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır (Akarca vd, 1954:13, Anonim, 2005:36, Anonim 2013, Oktik vd., 2003:13-19, Uykucu, 1983:216)

Günümüzde arkeolojik zenginliğinin yanı sıra zeytin tarımının da önemli bir merkezi olan Milas bununla birlikte el sanatlarının da önemli bir merkezidir. Yörenin en önemli el sanatı uğraşısı ise halıcılıktır.

Kendine özgü renk, motif ve desen özelliğine sahip olan ve bunu günümüze kadar en az değişimle taşımayı başarabilen Milas halılarının başlangıcının 17. yüzyılın sonlarında rastladığı, 18 ve 19. yüzyıllarda ise bölgede halıcılığın gelişmesini sürdürdüğü düşünülmektedir. Yöreye göç eden Türkmenler tarafından getirilen halıcılık, farklı yörelerden gelen Türkmen dokumacıların taşıdıkları kendi kültürlerinin yöre kültürü ile bir araya gelerek harmanlanması ile özgün karakterini oluşturmuştur. Milas halıları; şekli daha çok kareye yakın seccade boyutunda ve Türk düğümü ile dokunan tamamı yün malzemeli halılardır. Doğal boyalarla boyanmış ipliklerle dokunan bu halılarda şeftali kırmızısı, bal rengi sarı, yeşil, mor ve beyaz sık kullanılan renklerdir (Akarca vd, 1951:40-41, Anonim, 1997:742-746, Aslanapa, 1987:182, Aytaç, 1997:112, Cengiz, 1996:77, Bayraktaroğlu, 1988:56)

Bu çalışmada geçmişe ait bazı örneklerden yola çıkarak Milas halıları içerisinde farklı bir yere sahip olan geleneksel Milas seccadeleri hakkında bilgi verilecektir.

2. MİLAS SECCADELERİ

İslam kültür dünyasının bir parçası olan seccadelerin doğu halı sanatında önemli bir yeri vardır. Kullanılması mecbur tutulmamakla beraber ibadet için temiz bir alan yaratma gerekliliğinden dolayı bir ibadet aracı olarak İslam dininde yerini almıştır (Nekrasova et al, 1997:2, Paquin, 1983:5-18).

Seccadeler ibadet için temiz bir alan oluşturmalarının yanı sıra kutsal bir alan oluşturmalarından dolayı da kendilerine özgü bir süsleme tarzına sahiptirler. Bu süsleme unsurlarının başında mihrap gelmektedir. İlk kez 8. y.y. başında ortaya çıkan mihrap camide kible yönünü belirleyen kemer şeklinde bir nişten oluşmaktadır. Niş ve kemer bütün dinlerde ve inançlarda ilahi gücü simgeleyen mimari süsleme elemanları olarak kullanılmışlardır. İslam mimarisinde de kemer gücün, dini aşkın ve kutsal geçişin sembolü olarak algılanmıştır. Böylelikle mihrap aynı zamanda yön tayin edici bir işaret olarak da seccadelerin ana motifi haline gelmiş ve dünyanın ötesine geçişi simgelemiştir. Mihrap seccade halılarda düz mihrap, basamaklı mihrap, kancalı mihrap, boğumlu mihrap, çift yönlü mihrap gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunların yanı sıra mihrabın üst üste sıralanarak dokunduğu seccadeler de görülmektedir. Bu seccadelerde zeminde üst üste katlar halinde yer alan mihrap halk arasında hayat ağacını sembolize etmekte, İslami inanaşa göre de cennetin katmanları olarak yorumlanmaktadır (Deniz, 2000:131, Hasol, 1979:354).

Geleneksel Milas seccadelerinde görülen mihrap tipi genel olarak boğumlu mihraptır. Bu seccadelerde mihrap bir boğumla belirginleştirilmiş, boğumdan sonra üst kısımda eşkenar dörtgen oluşmuştur. Boğumun her iki kenarındaki üçgen boşluklara ise "yan hamaylı", adı verilen motif yerleştirilmiştir. Boğumlu mihrap dışında düz mihrap, basamaklı mihrap, çift taraflı mihrap ve kancalı mihrap tipleri de yöre seccadelerinde görülen diğer mihrap tipleridir. Milas seccadelerinde ayetlik (alınlık) ve tabanlık bölümü bulunmamaktadır.

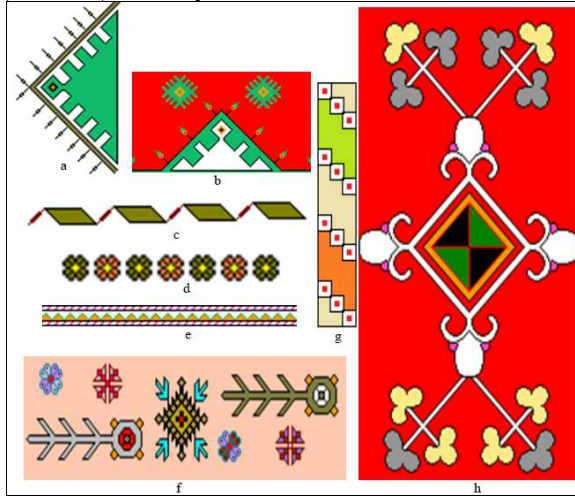
Şekil 1.'de boğumlu mihraplı seccadeye bir örnek görülmektedir.

Şekil 1: Boğumlu mihraplı seccade (18.yy/ Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 1254) (Anonim 1992)

18. yy'a ait olan bu seccadenin mihrap zemininde pas kırmızısı, bordür zeminlerinde sarı ve beyaz kullanılmıştır. Kırmızı kahverengi ve siyah kullanılan diğer renklerdir. Boyutları 1.23x1.50m'dir. Mihrap kemeri üst bölümde bir boğum oluşturmuş ve kemer eşkenar dörtgenle tamamlanmıştır. Şekil 2'de boğumlu

mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Boğumların oluştuğu yerlere de *yan hamaylı* (Şekil 2a) motifi yerleştirilmiştir. Yan hamaylı motifi mihrap kemerinin alt kısmında da *dip hamaylı* (Şekil 2b) adı ile görülmektedir. Bu halının dıştan içe doğru dar bordürlerinde *kaydırma*, *kösele*, *çentik* (Şekil 2c, d, e) motifleri, enli bordürde *çingilli Cafer*, *anahtar* ve *turunç* motiflerinden oluşan *demirciler* (*anahtarlı su*, *elli su*) (Şekil 2f) deseni ve mihrap kemerini çevreleyen bordürde de *makarnacık* (Şekil 2g) adı verilen motif kullanılmaktadır. Mihrap zemininde ise *bakla çiçeği* (Şekil 2h) motifi yer almaktadır.

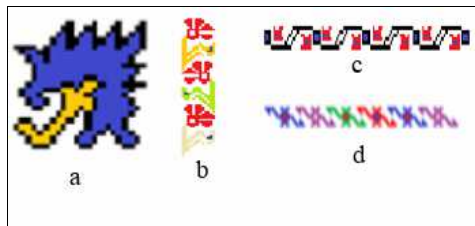
Şekil 2: Boğumlu mihraplı seccadenin motifleri: a. Yan hamaylı, b. Dip hamaylı, c. Kaydırma, d. Kösele, e. Çentik, f. Demirciler, g. Makarnacık, h. Bakla çiçeği

Şekil 3.'te verilen örnek yine 18. yüzyıla ait bir başka boğumlu mihraplı seccadedir.

Şekil 3: Boğumlu mihraplı seccade (18.yy/ Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 318) (Anonim 1992)

Şekil 3'te verilen ve kırmızı, sarı, yeşil, kahverengi, beyaz ve mavi renklerin kullanıldığı bu örnek 1.21x1.46m boyutlarındadır. Şekil 4'de ikinci 18. yy' a ait boğumlu mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Mihrap zemininde boğumlu mihrap kemeri yer almakta, kemerin üzerinde ise *çınar yaprağı* (Şekil 4a) motifleri görülmektedir. Dıştan içe doğru dar bordürlerinde *feslice* ve *sülüklü su* (Şekil 4b, c) enli bordürde de bitkisel motifler sıralanmaktadır (Sevinç, 2005:12,13). Mihrap kemerini çevreleyen bordürde ise *sığır sidiği* (Şekil 4d) motifi yer almaktadır.

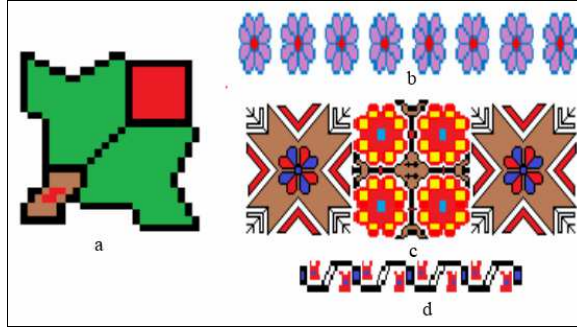
Şekil 4: İkinci 18. yy' a ait boğumlu mihraplı seccadenin motifleri: a. Çınar yaprağı, b. Feslice, c. Sülüklü su, d. Sığır sidiği

Şekil 5.'de yine 18. yüzyıla ait farklı desen özelliği gösteren başka bir boğumlu mihraplı seccade örneği görülmektedir.

Şekil 5: Boğumlu mihraplı seccade (18.yy/ Vakıflar Halı Kilim Deposu, Ankara) (Anonim 1992)

1.02x1.48 m boyutlarında olan ve kırmızı, sarı, gök mavi, lacivert, mor ve beyaz renkler kullanılmıştır. Şekil 6'da üçüncü 18. yy' a ait boğumlu mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Bu örnekte boğumlu mihrap kemerinin üzerinde *delebig* (Şekil 6a) motifleri yer almaktadır. Dıştan içe doğru dar bordürde *kösele* (Şekil 6b) geniş bordürde ise *yıldız* ve *peşkil* motifleri ile oluşturulmuş *yıldızlı su* (Şekil 6c) deseni sıralanmaktadır. Mihrap kemerini çevreleyen sarı zeminli bordürde de *sülüklü su* (Şekil 6d) motifi bulunmaktadır. Yıldızlı su günümüzde dokunması oldukça azalan bir bordür desendir.

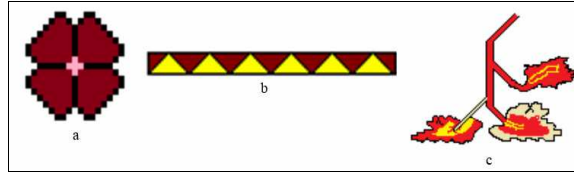

Şekil 6: Üçüncü 18. yy' a ait boğumlu mihraplı seccadenin motifleri: a. Delebig, b. Kösele, c. Yıldızlı su, d. Sülüklü su
Şekil 7.'de 19. yüzyıla ait düz mihraplı bir seccade görülmektedir.

Şekil 7: Düz mihraplı seccade (19.yy/ Özel Koleksiyon) (Anonim 1992)

Şekil 7.'de verilen düz mihraplı bir seccadenin boyutları 0.86x1.23 m'dir. Kullanılan renkler kırmızı, devetüyü, mor, krem ve beyazdır. Şekil 8'de 19. Yy' a ait düz mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Mihrap kemerinin üzerinde ve mihrap zemininde *çiçek* (Şekil 8a) motifleri yer almaktadır. Dıştan içe doğru dar bordürler birkaç sıra *çentik* (Şekil 8b) motifi ile oluşturulmuştur. Geniş bordürde ise köşelerde *tütün yaprağı* (Şekil 8c) motifi ve iki uzun kenarda yine çiçek motifleri görülmektedir. Günümüz yöre seccade ve halılarında tütün yaprağı motifi az kullanılmaktadır.

Şekil 8 : 19. yy' a ait düz mihraplı seccadenin motifleri: a. Çiçek, b. Çentik, c. Tütün yaprağı

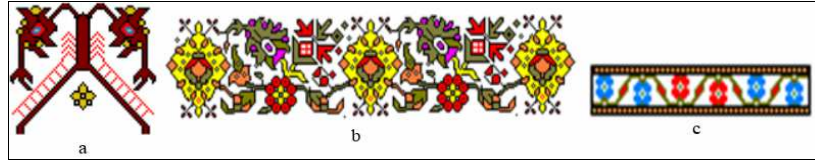
Şekil 9.'da yine 19. yüzyıla ait bir seccade görülmektedir. Bu seccadenin mihrap kemerinde içe doğru *kanca (çengel)* motifleri bulunmaktadır.

Şekil 9: Kancalı mihraplı seccade (19.yy/Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 1516) (Anonim 1992)

Mihrap kemerinde yer alan kanca motifleri nedeniyle kancalı mihraplı olarak adlandırılan bu seccadenin boyutları 1.10x1.65 m'dir. Kullanılan renkler olarak kahverengi sarı, kırmızı, siyah, yeşil ve beyazdır.

Şekil 10'da 19. yy' a ait kancalı mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Mihrap kemerinin köşelerinde *anahtar* (Şekil 10a) motifi yer almakta, mihrap zemininde ise hayat ağacı motifi yükselmektedir. Seccadenin geniş bordüründe *cingilli Cafer*, *anahtar* ve *turunç* motiflerinden oluşan *demirciler (anahtarlı su, elli su)* (Şekil 10b) deseninin ilk örnekleri yer almaktadır. Dokumayı dıştan çevreleyen ve mihrap kemerinin etrafında yer alan dar bordürlerde de *dallı köpek izi* ya da *armut çiçeği* (Şekil 10c) adıyla bilinen motifler görülmektedir.

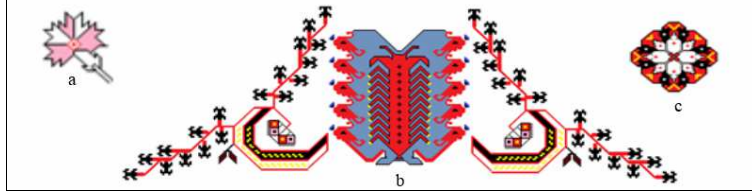
Şekil 10: 19. yy' a ait kancalı mihraplı seccadenin motifleri

Şekil 11.'de yer alan örnekte mihrap kemeri çift taraflı olan bir seccade görülmektedir. Bu örneğin aynı dönem Uşak seccadelerinden (Transilvanya tipi) etkilenmenin sonucunda Milas ve çevresinde dokunduğu düşünülmektedir.

Şekil 11: Çift taraflı mihraplı seccade (17.yy/ Özel Koleksiyon) (Anonim 1992)

Mihrabı çift taraflı olan bu örneğin boyutları 1.25x1.58 m'dir. Kullanılan renkler sarı, kırmızı, bej ve siyahtır. Şekil 12'de 17. yy' a ait çift taraflı mihraplı seccadenin motifleri görülmektedir. Mihrap zemini boştur, zeminin dışında kalan alanda ise *karanfil* (Şekil 12a) motifleri bulunmaktadır yer almaktadır. Geniş bordüründe de *lale, sümbül, gül ve yıldız çiçeği* (Şekil 12b, c) gibi çiçek motifleri ile birlikte *hayat ağacı* sıralanmaktadır. Bu bordür deseni bugün Milas seccadelerinde dokunmamaktadır.

Şekil 12: 17. yy' a ait çift taraflı mihraplı seccadenin motifleri: a. Karanfil, b. Lale, sümbül, gül ve hayat ağacı, c. Yıldız çiçeği

3. SONUÇ

Milas halılarında da son yıllarda bozulma yönünde bir değişim başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar bir önceki yüzyılı tekrarlayarak ve hem Doğu Halı Şirketinin hem de yöreye yerleşen göçmenlerin etkisi ile yeni desenler kazanarak gelen Milas halılarında değişim 1950'den sonra hızlanmıştır. Önce doğal boyanın yerini kimyasal boyalar almış ve şeftali kırmızısı, sarı, yeşil, mor gibi geleneksel renkler yerini kimyasal boyalarla elde edilen benzer renklere bırakmıştır. Daha çok kareye yakın ve çok büyük boyutlu olmayan bu halıların çeşitli nedenlerle ortaya çıkan kullanım amaçlarına göre, boyutlarında da değişim görülmüştür. Bu dönemde geleneksel halılardan bazılarının dokunması azalmış bazıları da tamamen kaybolmuştur. Boğumlu mihraplı seccadelerin dokunması az da olsa devam ederken kancalı mihraplı, çift taraflı mihraplı ve düz mihraplı seccadeler artık dokunmamaktadır. Zamanla tüketici tercihlerinin ön plana çıkması ile de üretici ticari kaygı ile hareket ederek renk, motif ve desende yeni düzenlemeler yapmıştır. Çınar yaprağı, yıldızlı su, peşkil suyu, küpeli, hayat ağacı, sümbül ve gül, tütün yaprağı, heybe motifi, türtmeli, rozet, sakarcık gibi geleneksel motiflerin dokunması azalmıştır. Anahtar motifi, bu motifin de yer aldığı anahtarlı su deseni (demirciler deseni), ada Milası deseni, gemici suyu deseni gibi bordür desenleri ile turunc, köpek izi, kaz ayağı (tavuk ayağı), çentik, bakla çiçeği, testere ala boncuk, armut çiçeği, Milas halılarında yakın zamanda görülmeye başlayan Ladik halısı desenleri gibi yeni desen ve motiflerle beraber dokunmasına devam edilen motiflerdir.

Satış arttırma amaçlı yapılan bu düzenlemeler geleneksel Milas halılarına zarar vererek kültürel kimliğinin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Bugün Milas'da halıcılık birçok köyde azalarak da olsa devam ettirilmektedir. Ören beldesine yakın Bozalan, Türkevleri, Kayaönü, ile Pinar, Balcılar ve Karacahisar köyleri bu faaliyetin daha yoğun olarak yürütüldüğü köylerdir. Dokumacıların büyük bir çoğunluğu halıcılığı gelir elde etmek amacıyla yapmakta ve dokudukları halılarını tüccar aracılığı ile pazarlamaktadırlar. Ancak diğer halıcılık ile uğraşan yörelerimiz gibi Milas ve çevresinde de halıcılığımızın hammaddeden pazarlamaya kadar içinde bulunduğu sorunlar kendini göstermeye başlamış ve yöre halıcılığı da sıkıntılı bir sürece girmiştir.

KAYNAKÇA

- AKARCA, Aşküdil ve AKARCA, Turan (1951). *Milas Coğrafyası, Tarihi Arkeolojisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası. 40.
- AKARCA, Aşküdil ve AKARCA, Turan (1954). *Milas Coğrafyası, Tarihi Arkeolojisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası. 175s.
- ANONİM (1992). *Turkish Handwoven Carpets*. Katalog No:1-5, Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ANONİM (1997). "Halı". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 2. Hürriyet Ofset. 742-746.
- ANONİM (2005). "Egeli", İzmir: Ege Belediyeler Birliği Yayın Organı.
- ANONİM (2013). "Tarihçe" <http://www.milas.bel.tr/>, Erişim tarihi:03-12-2013
- ASLANAPA, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.
- AYTAÇ, Çetin (1997). *El Dokumacılığı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAYRAKTAROĞLU, Suzan (1988). "Milas Halılarından Değişik Örnekler", *Kültür ve Sanat Dergisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, S. 1. ss.57-59.
- CENGİZ, Berna (1996). "Milas Halılarının Renk, Desen ve Motif Özellikleri", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, ss.77-85.
- DENİZ, Bekir (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını:215.
- HASOL, D (1979). "Mihrap Maddesi", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*.
- NEKRASOVA, N.P ve KINAYEVA, K.G (1997). *Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi Türk, Azeri ve Türkmen Seccadeleri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- PAQUIN, G.A. (1983). "The Iconography of Everyday Life in Nineteenth Century Middle Eastern Rugs", *The Textile Museum Journal*, Vol:22, p.5-18.
- OKTİK, Nurgün., HIZ, Koşar, BOZYER, Ünal, SEZER, Sergender (2003). *Milas Araştırması*, Muğla:Muğla Üniversitesi Yayınları: 47.
- SEVİNÇ, Berna (2005). *Geleneksel Milas Halıları Desen ve Kompozisyon Kataloğu*. Milas: Milas Belediyesi Kültür Yayınları:10.
- UYKUCU, Ekrem (1983). *İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi*, İstanbul: Gümüş Basımevi.

